

ФОЛКЛОРНА КОМУНИКАЦИЯ МЕЖДУ НАШИЯ И „ОТВЪДНИЯ” СВЯТ (По фолклорни материали от село Борово, Средните Родопи)

Ива Янкулова

Ученически семинар по практическа етнология и фолклористика
„Проф. д-р Иван Шишманов”

В народните представи „отвъдното” е пространство, паралелно на нашето, подобно по своите характеристики на Нашия свят и населено със същества, които понякога могат да преминават в „отсамното” и да вредят на хората.

Нашият и „Отвъдният” свят са гранични, но се свързват и общуват изключително рядко, защото контактът между тях е опасен, независимо дали е желан, или не. Всъщност, и живите, и „отвъдните” същества се нуждаят от защита едни от други, като в най-общия случай трябва да бъдат разделени от някакъв вид материя. Често ролята на тази „преграда” се изпълнява от водата, от животински и човешки тела (както е при вампирите) или части от тях (както е например при унгарския kudlak). Това е едновременно една „херметически” затворена малка частица от „отвъдното” пространство за защита на демона, но и своеобразна „врата”, най-често отворена в посока само към Не-нашия свят. Но за „преграда” може да послужи и гласът, който във фолклорната култура също се схваща като нещо материално.

Така например, в среднородопското село Борово ми посочиха мълчанието като най-сигурното средство за борба с местните „отвъдни” същества, наричани „жНове”. Самите те при появата си издават човешки звуци. На практика обаче, както човекът пази ритуално мълчание в рамките на даден обред и създава илюзията, че „се намира” в „отвъдното”, така и жиновете, имитирайки човешка реч, само формално преминават границата между световите – те остават безвредни, защото мълчанието ги държи в подчинение. И ако шумът, като присъщ на усвоеното от човека пространство, се използва при обреди за гонене на нечисти сили (змии и гущери по Блоговец, змейове при засушаване и др. под.), то човешката реч прави точно обратното – освобождава демона и го прави по-силен.

Още един интересен детайл в характера на тази ситуация се открива в друг наративен текст от с. Борово: Един човек се прибирал късно вечерта и срещнал жин, който променил последователно облика си на прасе, котка и накрая – на **петел**. Самата информаторка на този суверен разказ отбелязва, че има нещо нередно в превъплъщението **жин – петел**. Наистина, повсеместно петелът е смятан за соларен символ, но някъде, например в Румънска Трансилвания, той е лошият житен дух, който се принася в жертва в края на жътвата, като се промушва с железен шиш – атрибут, който служи за борба с „отвъдните” същества. Най-вероятно, в записата от Средните Родопи със слънчева символика се натовазва само кукуригането на птицата, което възвестява зората, докато самата тя, лишена от гласа си, се превръща в свой антипод – зло, хтонично същество.

Човешката реч (и по-общо – човешкият глас) имат и друго предназначение в системата на взаимоотношенията между Нашия и „Отвъдния” свят – те предпазват хората от вредите на нечистите сили. В сферата на обредите това става чрез изричането на точно определени словесни формули. Така например, в с. Борово с думите: „Заповедай довечера на кръщене!” се кани на кръщелното тържество починал роднина, като тази формула „легитимира” присъствието на духа на мъртвеца, без той да бъде опасен за близките си.

С идентична стратегия, но противоположна цел, са случаите, когато с формулна молитва се прогонва душата на завърнал се „нечист” мъртвец. Така за него се осигурява символично канонично „погребение”, каквото не му е било направено веднага след

физическата смърт. Този вид молитви имат много древен произход. В един апокрифен текст от XVII в. се казва: „Защити раба Божия ... от руку, от мору и от вещицу и въпиру...”, а в друг от XVIII в.: „Заклопит вилам челюст ... заклопите и вампирам челюсти, верзете и в море клокотеше и кипеше и тамо да пребивають до окончание века...”

Но същества, подобни на гонените в цитираните текстове, се срещат още в еврейската митология, откъдето са преминали в Стария Завет. Такива са Тиаре, Телане, Лилин, безтелесните Шедим и Роуким, ехото Оноскелис, удушвачката Обизут, кръвопиецът Орниас и др. Ето защо, „легитимирането” на локалните представи и вярвания за вампирите и др. нечисти мъртъвци в приведенния апокрифен текст е било улеснено от съществуването на техни подобия в Библията. Именно самите формули, заложили в молитвите, са оръжието на хората срещу „отвъдните” същества, а човешката реч (и по-общо – човешкият глас) отново играе само ролята на техен проводник и преносител.

И така, гласът, в контекста на контактуването между Нашия и „Отвъдния” свят може да се разглежда поне в двата посочени по-горе аспекта. Поне двойна е функцията и на самия „Отвъден” свят – от една страна, общуването с него внася в системата на Космоса онази субстанция Първичен Хаос, която е необходима за започването на всеки стопански цикъл (срв. напр. Мръсните дни около Зимното слънцестоене), а от друга – Хаосът на „отвъдното” може да бъде пагубен за живите хора от Нашия свят, когато не се спазват определени правила за комуникация с него.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Кланничай, Г. Светци, вещици и вампири. С., 1996.
2. Славянска мифология. Энциклопедический словарь. М., 1995.
3. Панова, Ел. Представи за вампирите в българската фолклорна традиция. Дипломна работа. НГДЕК „Св. Константин-Кирил Философ”.
4. Българска митология. Енциклопедичен речник. Съст. Ан. Стойнев. С., 1994.
5. Георгиева, Ив. Българска народна митология. 2 прераб. и доп. изд. С., 1993.
6. Раппопорт, А. Еврейска митология. С., 1997.
7. Библия. Изд. на Св. Синод. С., 1982.